

ПОНЯТТЯ ТЕХНОЛОГІЇ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Зростання організованості злочинних проявів, проникнення злочинності в найважливіші сфери суспільного життя вимагають суворої протидії з боку держави, правоохоронних органів. З огляду на це важливого значення набуває наукове забезпечення діяльності слідчих та оперативних працівників. В першу чергу це стосується криміналістики, адже саме вона покликана відшукати ефективні прийоми, засоби, методи розкриття, розслідування та попередження злочинів на підставі вивчення закономірностей, пов'язаних як зі вчиненням злочину, так і його розслідуванням.

Створюючи криміналістичні методики, слід враховувати закономірності, пов'язані зі скоєнням та розслідуванням кількох злочинів. Окремі злочини (ми беремо за приклад злочини в сфері економіки) поєднуються в комплекси злочинних діянь, які носять ознаки економічних, посадових, комп'ютерних та насильницьких тощо. Особливість даних діянь полягає в тому, що вони скоюються не ізольовано один від одного, а становлять елементи єдиної злочинної діяльності, впорядковуються в певні її етапи. У криміналістиці подібні сукупності злочинних проявів досліджуються порівняно недавно. Слід зазначити роботи проф. Г.А. Матусовського, в яких зауважено зв'язок між економічними та іншими злочинами та висловлена ідея створення комплексних методичних рекомендацій [1], проф. А.Ф. Волобуєва, який розробив наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва та ввів в науковий обіг поняття «технологія злочинної діяльності» [2; 3; 4], проф. В.П. Корж, яка досліджує економічні злочини, скоювані організованими злочинними угрупованнями, та технології їх вчинення [5; 6], В.М. Поповича та М.В. Поповича, присвячені дослідженню легалізації (відмивання) доходів незаконного походження та пов'язаних з нею злочинів [7].

Розробляючи проблему технологій злочинної діяльності (комплексів злочинів), на нашу думку, в першу чергу слід визначитись з самими термінами та поняттями «технологія», «технологія злочинної діяльності». Пропонуючи нововведення до понятійного апарату криміналістики, слід бути обережним, особливо зараз, на тлі появи нових окремих теорій та понять. Доцільність існування багатьох з них є спірною і досить часто піддається критиці [див.: 9; 10].

Власне поняття «технологія» (походить від гр. *technē* – мистецтво, майстерність, вміння та *logos* – слово, вчення) не є для криміналістики новим. До цього часу воно використовувалося криміналістами переважно у зв'язку з експертними дослідженнями певних технологій (технологічна експертиза тощо), використанням останніх у слідчій, експертній практиці. Проте порівняно недавно воно набуло нового значення.

В.А. Образцов ввів цей термін до предмета криміналістики, визначаючи останню як науку про засоби та **механізм (технологію)** (тут і далі виділено нами – В.С.) пошуково-пізнавальної діяльності в кримінальному процесі [11; див. також: 12, с.218]. В наступній редакції визначення мало наступний

вигляд – це наука про **технологію** та засоби практичного слідознавства (пошуково-пізнавальної діяльності) в кримінальному судочинстві [13,11; 14, 18]. Відомий криміналіст Р.С. Белкін позитивно поставився до «повернення» в мову криміналістики терміна «технологія», висловивши цікаві думки щодо його застосування (до них ми повернемося пізніше) [9, с.84–85]. Позиція Р.С. Белкіна була підтримана авторським колективом російського підручника з криміналістики, який вмістив розділи «Криміналістична тактика та технологія», «Криміналістична техніка та технологія», а також вказівки на технології окремих слідчих дій [15].

Розглядуване поняття почало все частіше згадуватись у зв'язку зі злочинною діяльністю. В.М. Попович, наприклад, вказує на використання злочинцями фінансових, банківських розрахункових технологій, технологічний ланцюг відмивання капіталів [7, с.15], технології способів відмивання ДНП [7, с.19], технології скоєння предикативних, організованих злочинів [7, с.24–25]. М.В. Попович – на використання інформаційних технологій у відмиванні доходів незаконного походження, технології відмивання коштів протиправного походження та скоєння інших економічних злочинів [7, с.55]. В.П. Корж розглядає технології економічних злочинів, в тому числі скоюваних організованими злочинними утвореннями [5; 6, с.99–116]. А.Ф. Волобуєв вживає термін «технології злочинної діяльності» стосовно комплексу злочинних діянь [3; 4].

Таким чином, якщо раніше поняття «технологія» побічно стосувалося діяльності злочинців, то зараз воно прямо з нею пов'язане на зразок понять «спосіб», «механізм». Відмінність розглядуваного поняття від останніх двох є предметом окремого аналізу і в цій статті не розглядається.

Проведене дослідження щодо вияснення значення поняття «технологія» дозволяє в узагальненому вигляді подати його наступним чином.

По-перше, це відокремлена сукупність знань щодо певної діяльності (причому більшість авторів наголошує на їх науковому змісті) [див.: 16, с.607; 17, с.404; 18, с.224; 19, с.1200; 20, с.1340; 21, с.345–346] або її науковий опис [22, с.692]. По-друге – опис виробничих процесів, інструкції по їх виконанню, технологічні правила, вимоги, карти, графіки та ін. [23, с.537; 25, с.168]. По-третє – інструменти та машини. [21, с.345–346]. Оскільки наступні три аспекти даного поняття мають особливе значення, їх доцільно розглянути окремо.

Перший торкається, так би мовити, методологічного значення технології. По відношенню до діяльності щодо обробки, перероблення, виготовлення, виробництва, контролю якості, управління та ін., в результаті якої відбувається зміна властивостей, стану або форми об'єкта, вона виступає як: **метод** або **сукупність методів** [20, с.1340, 19, с.1200; 16, с.607; 25, с.482]; **спосіб** перетворення речовини, енергії, інформації [26, с.336]; **сукупність прийомів і способів** [23, с.357]. Загалом це значення вдало, на наш погляд, виражається в двох наступних визначеннях: 1. Технологія – це найбільш доцільний та ефективний **спосіб** здійснення деяких трудових операцій в необхідній послідовності, коли виконавцю не чиниться протидія [9, с.84–85]; 2. Це **система способів і шляхів** послідовного досягнення бажаного результату в якій-небудь діяльності [27, с.430].

Інші знайдені нами визначення мають подібний зміст, трактуючи технологію по відношенню до певної діяльності як: **сукупність технічних засобів та методів** – інформаційні технології [28, с.267–268]; **метод** реалізації або **спосіб** її впорядкування, **сукупність прийомів, систему засобів, прийомів та способів спрямованих на** спрямованих на перетворення (зміну стану) об'єкта, досягнення заданого результату (цілі), **комплекси методів**, що використовуються в ході виборів – політичні, виборчі технології [29], **сукупність прийомів** виконання певних робіт – технологія управління [30, с.384]; **сукупність прийомів, способів, форм і методів впливу** на персонал з метою отримання найкращих кінцевих результатів трудової діяльності – технологія управління персоналом) [30].

З іншого боку технологією позначається **сукупність виробничих процесів** в певній галузі виробництва (*другий аспект*) [22, с.692], **операції**, які є основною частиною загального виробничого процесу [19, с.1200] Аналогічне значення має технологічний процес, який є сукупністю технологічних операцій, причому виконуваних у певній послідовності. [див.: 19, с.1200; 26, с.336; 30, с.383].

Третій аспект технології відображає її значення як власне *діяльності, практичного застосування знань та використання методів* [21, с.345–346]. Так, комп'ютерні технології в політиці – це **система** цілеспрямованих, послідовних, завідомо ефективних **дій** на підставі використання техніки та її можливостей, розрахованих на досягнення необхідного (заданого) результату, технологія окремих виборчих компаній кандидатів в органи державної влади та самоврядування – цілеспрямована **діяльність** політичних суб'єктів, що використовують спеціальні засоби та методи впливу на електорат [див.: 29]. В теорії держави та права правові засоби визначаються як правові явища, що виражаються в інструментах (встановленнях) та діяннях (технології), за допомогою яких задовольняються інтереси суб'єктів права, забезпечується досягнення соціально-важливих цілей [31, с.326].

Характеризуючи технології злочинної діяльності, слід враховувати, що власне термін «технологія» не є правовим, в площину юридичної терміносистеми його переводить додання словосполучення «злочинна діяльність». З'ясування ж змісту розглядуваного поняття певним чином залежить від того, що розуміти під останньою. А це питання є доволі дискусійним в юридичній науці [32, с.95; 33; 34]. На нашу думку, злочинну діяльність у межах комплексу злочинів можна визначити як існуючу у межах криміналістично значимого відрізка часу та впорядковану в декілька стадій систему передбачених кримінальних законом діянь та пов'язаних з ними перед- та посткримінальних дій, спрямованих на досягнення загальної мети.

Визначаючи ту чи іншу технологію, автор може розкрити декілька з викладених аспектів. Так, соціальні технології – це **сукупність прийомів, методів та впливів**, що застосовуються для досягнення поставлених цілей в процесі соціального планування та розвитку, вирішення різного роду соціальних проблем. Кримінальна технологія економічного злочину, скоюваного організованими злочинними утвореннями, – це **сукупність дій, операцій, прийомів, методів, форм впливу**, спрямованих на вибір сфери та пред-

мета злочинного посягання, способу злочину (що, як правило, включає декілька способів самостійних складів злочину), його планування, здійснення різноманітних підготовчих дій по скоєнню економічного злочину, приховання його слідів, забезпечення безпеки організованої злочинної діяльності і її суб'єктам за допомогою корумпованих зв'язків зі службовими особами державних органів влади та управління, з метою отримання злочинних доходів і їх легалізації [5, с.104].

Дослідження юридичної літератури, слідчо-судової практики привели автора до висновку, що:

- по-перше, злочинцями широко використовуються фінансові, інформаційні та ін. технології зі злочинною метою, також в процесі функціонування злочинних груп використовуються технології управління злочинною групою, інформаційно-аналітичного забезпечення її діяльності тощо.

- вчинення економічних злочинів являє собою цілеспрямовану, впорядковану діяльність злочинців та причетних до ЗД осіб. Можна сказати, що це **система** цілеспрямованих, послідовних, завідомо ефективних **дій** на підставі використання злочинних засобів, розрахованих на досягнення злочинного результату. За змістом злочинна діяльність може складатись з декількох прийомів, спрямованих на досягнення проміжної мети або локального результату; являти собою більш широку систему способів, прийомів, операцій та тісно пов'язаних з ними засобів, які поєднуються в технологічний процес, спрямований на досягнення злочинної мети. З кримінально-правової точки зору до цієї системи можуть входити: один злочин, комплекс злочинних діянь. Системі вищого порядку відповідає діяльність злочинця (злочинної групи), яка виходить за рамки підготовки, скоєння, приховання та відтворення злочинів. Мета цієї діяльності носить стратегічний характер.

З огляду на вищевикладене та наведені визначення, на наш погляд, є правомірним вживання терміна «технологія» стосовно вчинення окремого злочину, комплексу злочинних діянь, життєдіяльності, функціонування злочинної групи (або злочинця), окремих способів (системи прийомів) вирішення завдань, що виникають на різних етапах злочинної діяльності. Система вищеописаних технологій охоплюється родовим поняттям «технологія злочинної діяльності». У вузькому тлумаченні цей термін слід відносити до вчинення комплексу злочинів. Оскільки будь-яка технологія (в тому числі і злочинної діяльності) являє собою множину елементів, пов'язаних стійкими внутрішніми та зовнішніми зв'язками, на нашу думку, слід вживати по відношенню до неї термін «система», а не сукупність.

На підставі загальних характеристик технології [25, с.482; 29; 23, с.537] та особливостей її кримінального спрямування можна сформулювати наступні ознаки технологій злочинної діяльності: 1. Як і кожна технологія вона передбачає певні зміни в об'єкті, що потрапляє до сфери її впливу. У даному випадку об'єктом впливу може виступати свідомість та поведінка членів організованих злочинних угруповань, фінансові процеси, рух коштів та документообіг (певні документи), свідомість та поведінка потерпілих, свідків, працівників контрольно-ревізійних, оперативно-слідчих підрозділів тощо. 2. Вона має похідний характер від розвитку техніки, яка може вико-

ристовуватись як зі злочинними, так і незлочинними намірами. 3. Залежить певною мірою від культури в суспільстві та злочинної субкультури зокрема. 4. Підпорядковується ціннісним домінантам, характерним для різного роду субкультур (комп'ютерних злочинців, підприємців, «білокомірцевих» злочинців тощо). 5. Включає в себе спеціально обрані та обумовлені станом знання методи злочинної та незлочинної діяльності; 6. має суспільний характер, створюється та існує як *організуюче ядро* злочинної діяльності. 7. Передбачає оптимальні затрати праці, матеріалів, засобів, часу і отримання максимального результату (ознаки ефективності, доцільності). В сфері економіки це виражається в отриманні злочинного надприбутку в найкоротші строки. 8. Має системний характер (про системні ознаки див: [4]). 9. Алгоритмізує діяльність (тобто визначає певну послідовність виконання дій, операцій).

Остання ознака дозволяє розглядати технологію злочинної діяльності як певний метод здійснення останньої, спосіб її впорядкування шляхом використання спеціальних алгоритмів задля досягнення кінцевої злочинної мети. Їй протистоїть криміналістична методика, за виразом Р.С. Белкіна, своєрідна технологія процесу розслідування [9, с.84–85]. Алгоритмизація, стандартизація злочинної діяльності є одними з головних ознак (та завдань) відповідних технологій [29, с. 495–496; 2; 6, с.106]

Типовий склад суб'єктів, загальні особливості їх взаємодії, особливості функціонування фінансової, банківської, податкової систем, систем розрахунків та документообігу визначають наявність певних етапів злочинної діяльності та можливість побудови алгоритму досягнення злочинної мети. Використання алгоритму передбачає вирішення типових завдань, що забезпечують управління злочинною поведінкою суб'єктів. Технологія злочинної діяльності (комплекс злочинів) як алгоритм може включати в себе декілька технологій, які використовуються на різних етапах (наприклад, технологія розробки детального плану скоєння злочинів та досягнення злочинної мети, технологія протидії виявленню та розслідуванню злочинів, технологію реалізації злочинного заміслу, яка складається з технологій вчинення окремих злочинів).

Стосовно систем злочинних проявів слід розрізняти технології вчинення кількох тотожних чи однорідних злочинів (в цьому випадку ми маємо етап відтворення злочинної діяльності), технологія вчинення сукупностей злочинів. Остання характеризується наявністю між злочинами такого зв'язку, який поєднує їх у певний цілісний відрізок злочинної діяльності. В даному випадку зовнішні та внутрішні фактори вимагають скоєння певних злочинів (предикативних) для приготування, вчинення або приховування основного злочину.

Подальші дослідження технологій злочинної діяльності повинні бути спрямовані на уточнення змісту цього поняття, визначення природи та кількісне обчислення зв'язків між злочинами. Це дозволить виявити закономірності, що лежать в основі вказаних технологій, і з врахуванням слідчо-судової практики побудувати ефективні методико-криміналістичні рекомендації щодо розслідування технологій організованої злочинної діяльності.

Список літератури: 1. Матусовский Г.А. Экономические преступления: криминалистический анализ. Х., 1999. 2. Волобуев А. Про деякі стандарти злочинної поведінки в технології організованої злочинної діяльності // Вісник Академії правових наук України. 2001. №4 (24). 3. Волобуєв А.Ф. Наукові основи комплексної методики розслідування корисливих злочинів у сфері підприємництва: Автореф. дис ... д-ра юрид. наук. Х., 2001. 4. Волобуєв А.Ф., Смелік В.Б. Технології злочинної діяльності як об'єкт криміналістичного дослідження// Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Вип.3. Збірник науково-практичних матеріалів. Х., 2003. 5. Корж В. Криминальные технологии совершения экономических организованных преступлений: криминалистический анализ// Підприємництво, господарство і право. 2001. №9. 6. Корж В.П. Методика расследования экономических преступлений, совершаемых организованными группами, преступными организациями. Руководство для следователей. Научно-практическое пособие. Х., 2002. 7. Білоус В.Т., Попович В.М., Попович М.В. Організаційно-правове забезпечення боротьби з відмиванням доходів незаконного походження: Монографія. К., 2001. 8. Смелік В.Б. Криміналістичний аналіз структури технологій злочинної діяльності// Вісник Національного університету внутрішніх справ. Вип.22. 2003. 9. Белкин Р.С. Криминалистика: проблемы сегодняшнего дня. Злободневные вопросы российской криминалистики. М., 2001. 10. Шевчук В.М. Дискусійні проблеми методології криміналістики //Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Випуск 3. Збірник науково-практичних матеріалів. Х., 2003. 11. Криминалистика /Под ред. В.А. Образцова. М., 1995. 12. Тихомирова Л.В., Тихомирова М.Ю. Юридическая энциклопедия /Под ред. М.Ю. Тихомирова. М., 1998. 13. Криминалистика /Под ред. В.А. Образцова. М., 1997. 14. Криминалистика /Под ред. В.А. Образцова. М., 1999. 15. Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Корухов Ю.Г., Россинская Е.Р. Криминалистика. Учебник для вузов. Под ред. проф. Р.С.Белкина. М., 1999. 16. Современный словарь иностранных слов. М.,1999. 17. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Том IV.М., 1956. 18. Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. М, 2000. 19. Большой энциклопедический словарь/ Гл. ред. А.М. Прохоров. М., 1998. 20. Універсальний словник-енциклопедія/Гол. ред. ради М. Попович. К., 2001. 21. Большой толковый социологический словарь. (Collins). Т.2: Пер. с англ. М., 1999.; 22. Ожегов С.И. Словарь русского языка/Под ред. Н.Ю. Шведовой. М., 1986. 23. Большая советская энциклопедия: в 30 т. Т. 25/Гл. ред. А.М. прохоров. М., 1976. 24. Социологический энциклопедический словарь. М., 1998. 25. Хоруженко К.М. Культурология. Энциклопедический словарь. Ростов-н/Д, 1997. 26. Вайсберг Б.А., Лозовский Л.Ш., Стародубцева Е.Б. Современный экономический словарь. М., 1996. 27. Яценков Е. Толковый словарь общесоциологических терминов. СПб, 1999. 28. Энциклопедический словарь бизнесмена.... 29. Политическая энциклопедия. В 2-х т. Т.2. М., 1999. 30. Управление персоналом. Энциклопедический словарь/Под ред. А.Я. Китанова. М., 1999. 31. Проблемы теории государства и права. Учебное пособие /Под ред. М.Н. Марченко. М., 1999. 32. Зелинский А.Ф. Криминальная психология. Научно-практическое издание. К., 1999. 33. Бахин В.П. Карпов Н.С. Преступная деятельность как объект криминалистического изучения: Лекция. К., 1999. 34. Кузьмичов В., Москвін Ю. Криміналістичне вивчення злочинної діяльності// Право України. 1999. №5.

Надійшла до редколегії 24.03.04